

Ne oklevaj ni tren

DŽODŽO MOJES

Prevela Ljiljana Petrović Vesković

 izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2013.

PRVI DEO

Sen Peron
Oktobar 1916.

Sanjala sam hranu. Hrskave bagete s devičanski belom sredinom, koja se još puši od vrele pećnice, i kriške zrelog sira, koje se razlivaju preko ivice tanjira. Duboke činije pune zagasitoplavog grožđa i šljiva, čiji miris lebdi u vazduhu. Taman krenuh da otkinem jedno zrno, ali me sestra zaustavi. „Skloni se“, bučno promrmljah. „Gladna sam.“

„Sofi. Probudi se.“

Mogla sam da osetim ukus sira. Htela sam da napunim usta reblošonom, da ga namažem na komad toplog hleba i da ga zgnječim zubima zajedno sa zrnom grožđa. Već sam mogla da osetim tu resku slatkoću, tu zanosnu aromu.

Ali osetih kako mi sestra stiska ruku, zaustavivši me u pola pokreta. Tanjiri nestadoše a mirisi izbledeše. Pokušah da ih dohvatim, ali oni počеше da poskakuju kao mehuri sapunice.

„Sofi.“

„Šta je?“

„Uhvatili su Orelijana!“

Prevrnuh se na bok, bunovno začkiljivši. Moja sestra nosila je pamučnu kapicu za spavanje. Obe smo ih nosile, da nam bude toplije. Čak i pod slabšom svetlošću sveće, mogla sam da primetim da joj je lice bledo kao krpa, a oči raširene od šoka. „Napali su Orelijana. Dole, u dvorištu.“

Misli počеше da mi se bistre. Odozdo su dopirali srditi muški glasovi, koji su odjekivali preko kamene kaldrme. Kokoške su usplahireno kokodakale u kokošinju. U mrklom mraku, vazduh je podrhtavao od zastrašujuće svrhitosti. Skočih iz kreveta, navlačeći kućnu haljinu i unezvereno paleći sveću na noćnom stočiću.

Progurah se pored sestre i pohitah ka prozoru. U dvorištu sam nazrela vojnike obasjane svetlošću farova i mog mladeg brata kako stoji među njima, s rukama podignutim iza glave, pokušavajući da izbegne kundake koji su sevali oko njega.

„Šta se dešava?“

„Znaju za prase.“

Džodžo Mojes

„Šta?“

„Mesje Suel nas je sigurno ocinkario. Čula sam viku iz sobe. Prete da će odvesti Orelijana ako im ne kaže gde je prase.“

„Ništa im neće reći“, odgovorih.

Obe poskočismo kada smo začule bratovljev jauk. Moja sestra nije ličila na sebe: mada je imala samo dvadeset četiri godine, u tom trenutku izgledala je kao da je bar dve decenije starija. Zнала sam da se njen strah odražavao i na mom licu. Svi smo već dugo strepeli od takvog ishoda.

„Tu je i njihov komandant. Ako ga pronađu“, prošapta Elen glasom promuklim od panike, „sve će nas pohapsiti. Znaš šta se desilo u Arasu. Poslužićemo za primer ostalima. Šta će biti s decom?“

Misli mi postadoše zbrkane, kao da sam naprasno zaglupela od straha da bi naš brat mogao da progovori. Prebacivši ogrtač preko ramena, nečujno priđoh prozoru i zagledah se u dvorište. Prisustvo nemačkog komandanta govorilo je da to nije bila raspuštena banda pijanih vojnika koji su došli da nam prete i da nas maltretiraju samo zato da bi na nekome iskalili svoju zlovolju. Ovog puta bili smo u ozbiljnom sosu. Prisustvo tog oficira značilo je da smo počinili zločin koji je morao da bude popisno kažnjen.

„Pronaći će ga, Sofi. Pronaći će ga za nekoliko minuta. A onda...“ Elenin glas zaškripa od panike.

Sve mi postade crno pred očima. Grčevito zažmurih. „Idi dole“, rekoх otvarajući oči. „Pravi se da ništa ne znaš. Pitaj ih šta je Orelijan uradio. Potrudi se da ih što duže zagovaraš pre nego što banu u kuću.“

„Šta ćeš uraditi?“

Stegoh sestrinu mišicu. „Hajde, idi, ali nemoj ništa da govoriš, jasno? I ništa ne priznaj.“

Nakon kratkog oklevanja, moja sestra potrča ka hodniku, u spavaćici koja je lepršala za njom. Mislim da se nikad u životu nisam osećala tako usamljeno kao u tih nekoliko sekundi, dok me je strah hvatao za gušu govoreći mi da na plećima nosim sudbinu čitave porodice. Uletela sam u očev kabinet i počela da preturam po fiokama ogromnog radnog stola, mahnito bacajući stvari na pod – stara penkala, zgužvane papire, delove pokvarenih satova i prastare priznanice – i usrdno zahvaljujući Bogu kada sam konačno pronašla ono što sam tražila. Tada se sjurih ka podrumu, otvorih vrata i pohitah niz hladno kameno stepenište. Uprkos pomračini, korak mi beše tako siguran da bih uspela da se snađem čak i bez treperave svetlosti sveće. Podigoh tešku rezu na vratima koja su vodila u zadnji deo podruma, koji je nekad od poda do tavanice bio krcat buradima piva i prvoklasnog vina, odgurnuh praznu bačvu u stranu i otvorih vratanca stare furune od livenog gvožđa.

Naše prase, tek dopola podgojeno, začkilji snenim očima. Ustalo je sa slamnatog ležaja, zapiljilo se u mene i tiho zagroktalo. Sigurno sam pominjala

to prase? To je prase koje smo oslobodili kada su Nemci konfiskovali farmu mesje Žirara. Kao čist dar s neba, prase se izgubilo u haosu, šmugnuvši od prasića koje su vojnici tovarili u kamion, nastavši pod slojevitim suknjama Bake Pualan. Otada ga tovimo žirom i pomijama, u nadi da će uskoro dovoljno porasti da se svi malo omrsimo. Stanari *Kok ruža* već mesec dana maštaju o hrskavoj kožurici i sočnom mesu. To je pomisao koja nas održava u životu.

Napolju ponovo začuh Orelijanov vrisak, a potom i glas moje sestre, ubrzan i usplahiren, prekinut osornim tonom nemačkog oficira. Prase se zagleda u mene inteligentnim očima punim razumevanja, kao da je slutilo svoju sudbinu.

„Oprosti, *mon petit**“, ali ovo je jedini način“, prošaptah, spuštajući ruku ka njemu.

Za nekoliko trenutaka, već sam bila napolju. Usput sam probudila Mimi, rekavši joj da pođe sa mnom i da ništa ne priča – siroto dete nagledalo se svega i svačega poslednjih meseci pa bez pogovora radi šta joj se kaže. Samo je pogledala u mene, držeći svog malog brata, izvukla se iz postelje i čušnula ruku u moju.

U vazduhu se osećao oštar dah nadolazeće zime i miris vatre koju smo nakratko založili te večeri. Kroz kameni zasvođeni zadnji ulaz primetih nemačkog komandanta i ukopah se u mestu. To nije bio her Beker, koga smo svi poznavali i prezirali, već muškarac vitkije građe, glatko obrijan, s nedokučivim izrazom na licu. Čak i kroz tu pomračinu mogla sam da nazrem inteligenciju koja mu je zračila iz očiju, nespojivu s divljačkim neznanjem njegovog pret-hodnika, i to me ispuni još većim strahom.

Novi komandant je zamišljeno odmeravao naše prozore, možda razmišljajući o tome da je naš dom predstavljao bolje rešenje od farme Furijeovih, gde su trenutno boravili viši nemački oficiri. Verovatno je pretpostavljao da bi sa tog uzvišenja imao dobar pogled na čitav grad. Njegovi vojnici bi na raspolaganju imali staje za konje i čak deset spavaćih soba, naslede iz doba kada je naš dom važio za ugledan gradski hotel.

Elen je klečala nasred kaldrmisanog dvorišta, pokušavajući da rukama zaštiti Orelijana.

Jedan od vojnika zamahnu puškom, ali komandant energično podiže ruku. „Ustanite“, naredio je. Elen se zatetura unazad. Lice joj beše napeto od straha.

Mimi mi grčevito stegnu šaku kada je ugledala majku. Odgovorih utešnim stiskom, mada mi je srce sišlo u pete. Krenuh pravo ka komandantu. „Šta to radite, za ime božje?“, upitah glasom koji se razlegao kroz dvorište.

Komandant se osvrnu ka meni, očigledno iznenađen. Video je mladu ženu koja prolazi kroz zasvođeni kameni ulaz, s devojčicom koja sisa palac i privija

* Fr. *maleni moj*. (Prim. prev.)

Džodžo Mojes

se uz njene skute, i još jednim detetom, umotanim i prislonjenim uz grudi. Na glavi je imalo noćnu kapicu, a telo mu je bilo zaogrnuto belom pamučnom spavaćicom, koja je bila tako prosenjena da se jedva mogla nazvati odećom. Nadala sam se da neće čuti pomahnitalo dobovanje mog srca.

Bez uvijanja sam upitala: „Kakav smo to tobožnji prekršaj počinili kada ste doveli svoje ljude ovde da nas kazne?“

Bila sam uverena da mu se nijedna žena nije obratila takvim tonom još otkako je poslednji put bio na odsustvu. Nad dvorištem se nadvi tajac nabijen pukom nevericom. Moj brat i sestra osvrnuše se zaprepašćeno, svesni kuda je takva nepokornost mogla da nas odvede.

„Vi ste?“

„Madam Lefevr.“

Primitih kako pogledom traži burmu na mojoj šaci. Nije trebalo da se muči: poput većine žena iz našeg kraja, odavno sam trampila burmu za hranu.

„Madam, imamo informaciju da ovde nezakonito držite stoku.“ Pristojno je govorio francuski, mirnim pribranim tonom, što je ukazivalo da je ranije već službovao na okupiranoj teritoriji. To nije bio muškarac koji je zazirao od neočekivanog.

„Stoku?“

„Čuli smo iz pouzdanih izvora da ovde čuvate svinju. Sigurno znate da se, u skladu s važećim propisima, neprijavljeno držanje stoke kažnjava zatvorom.“

Nisam dopustila sebi da skrenem pogled. „Odlično znam ko je taj pouzdan izvor. Mesje Suel, *non*?“ Obrazi mi postadoše zajapureni, a kosa, upletena u dugu kiku prebačenu preko ramena, tako naelektrisana da je pucketala na potiljku.

Komandant se okrenu ka jednom od svojih pratilaca. Vojnik skrenu pogled, potvrđujući moju tvrdnju.

„Znate, her komandante, mesje Suel bar dvaput mesečno dolazi ovamo kako bi nas nagovorio da, u odsustvu naših muževa, prihvatimo njegovu naročitu vrstu utehe. Pošto smo odlučile da odbijemo njegovu tobožnju ljubaznost, sada nam se sveti tako što širi glasine koje ugrožavaju naše živote.“

„Nemačke vlasti ne bi reagovala da ta vest ne potiče iz verodostojnih izvora.“

„Oprostite, her komandante, ali ova poseta govori suprotno.“

Komandant me prostrela nedokučivim pogledom. Okrenuo se na peti i ustremio ka glavnom ulazu. Pohitah za njim, umalo se saplevši o spavaćicu u očajničkom pokušaju da ga sustignem. Znala sam da je moja drskost sama po sebi mogla da bude okarakterisana kao zločin. Pa ipak, u tom trenutku nisam osećala strah.

„Samo nas pogledajte, her komandante. Zar mi ličimo na ljude koji se hrane junetinom, jagnječim pečenjem i svinjskim odrescima?“ Komandant

Ne oklevaj ni tren

zastade i skliznu pogledom preko koščatih zglobova koji su provirivali ispod rukava moje spavačice. Samo protekle godine izgubila sam pet centimetara oko struka. „Zar vam ovo mesto liči na hotel izobilja s groteskno punačkim žiteljima? Nekad smo imali preko dvadeset kokoši, a sad su nam ostale samo tri. Tri kokoši koje sa zadovoljstvom čuvamo i hranimo kako bi vaši ljudi mogli da pokupe jaja dok mi preživljavamo na dijeti koju su nam propisale nemačke vlasti – na sve tanjim sledovanjima mesa, brašna i hleba koji mesimo od prekrupe i mekinja, koje ranije nismo davali čak ni za stoci.“

Komandant je već kročio u hodnik u zadnjem delu kuće. Kameni pod odzvanjao je pod težinom vojničkih čizama. Nakratko je zastao, a onda se ustremio ka gostionici i zarezao neko naređenje. Jedan vojnik stvori se praktično niotkuda i pruži mu lampu.

„Nemamo čak ni mleka za bebe. Naša deca plaču zbog praznih stomaka, a mi posustajemo od neuhranjenosti. A vi dolazite ovamo usred noći da plašite dve nemoćne žene i kinjite jednog nedužnog dečaka, da nas bijete i da nam pretite, i to samo zato što vam je neki matori razvratnik dojavio da ovde priređujemo bankete?“

Ruke su mi drhtale. Primetio je da se beba meškolji, i tada sam shvatila da sam bila toliko napeta da sam je previše čvrsto držala. Povukla sam se unazad, doterala ogrtač i promrmljala nekoliko nežnih reči. Potom sam podigla glavu. Nisam mogla da potisnem bes i gorčinu iz glasa.

„Samo izvolite, her komandante. Pretresite naš dom. Okrenite ga naopake i uništite ono malo stvari koje već nisu uništene. Slobodno pretražite i pomoćne objekte, svaku prostoriju iz koje vaši ljudi već nisu pokupili sve što im je trebalo. A kada pronadete tu mitsku svinju, nadam se da će se vaši vojnici fino najesti.“

Zadržala sam pogled na njegovim očima trenutak duže nego što je očekivao. Kroz prozor sam primetila kako moja sestra suknjom briše Orelijanove rane, pokušavajući da zaustavi krvarenje. Trojica nemačkih vojnika nadvijali su se nad njima.

Oči su mi se već navikle na pomračinu pa sam primetila da se komandant našao u nebranom grožđu. Vojnici su smušeno skretali pogled, čekajući njegovu zapovest. Mogao je da im naredi da poharaju čitavu kuću, sve dok ne ostanu samo gole grede, i da nas sve pohapse zbog mog nečuvenog ispada. Ali istovremeno sam znala da taj nemački oficir potajno razmišlja da li ga je Suel prevario. Nije mi delovao kao čovek koji bi tolerisao mogućnost da neko sa strane primeti da su ga doveli u zabludu.

Nekada davno, kada sam igrala poker sa Eduarom, on je često u šali govorio kako sam ja nemoguć protivnik zato što moje lice nikad ne odaje šta stvarno osećam. Sada sam naredila sebi da se prisetim te opaske: to je bila najvažnija partija koju ću ikada odigrati. Streljali smo se pogledima, komandant

Džodžo Mojes

i ja. Na trenutak mi se učinilo da je svet prestao da se okreće: čula sam udaljenu tutnjavu topova na frontu, sestriño kašljanje, čeprkanje naših sirotih žgoljavih kokoši u kokošinju. A onda je sve počelo da se rasplinjava, sve dok na kraju nismo ostali samo on i ja, zagledani jedno u drugo, kockajući se sa istinom. Kunem se da sam u tom trenutku čula svaki otkucaj svog srca.

„Šta je ovo?“

„Molim?“

Podigao je lampu, usmerivši snop prigušene bledozlatne svetlosti ka portretu koji je Eduar naslikao nedugo nakon našeg venčanja. Bila sam to ja, naslikana u prvoj godini našeg braka, s gustom sjajnom kosom rasutom preko ramena, s blistavim prozračnim tenom i pogledom koji je zračio samouverenosti žene koja se osećala kao predmet obožavanja. Izvadila sam tu sliku iz skrovišta pre nekoliko nedelja, rekavši sestri: „Neka budem prokleta ako dopustim da Nemci određuju u šta smem da gledam u rođenoj kući.“

Diskretno je podigao lampu kako bi bolje osmotrio sliku. *Ne stavljaj je tu, Sofi*, upozorila me je tog dana Elen. *Ne prizivaj nevolju*.

Kada se konačno okrenuo ka meni, imala sam utisak da je jedva odvojio oči od platna. Zagledao se u moje lice pa ponovo u sliku. „To je naslikao moj muž.“ Pojma nemam zašto sam osetila potrebu da mu to kažem.

Možda zbog dubokog ubeđenja da je moj bes opravdan. Ili zbog očigledne razlike između devojke s te slike i žene koja je stajala pred njim. Ili zbog rasplakanog plavokosog deteta, koje se privijalo uz moje noge. Ili možda zato što sam se ponadala da je čak i nemačkim komandantima, nakon dve godine okupacije, dojadilo da nas kinje zbog svake sitnice.

Oči mu još na trenutak ostadoše prikovane za sliku, a tada se zagleda u svoje čizme.

„Nadam se da smo bili dovoljno jasni, madam. Nemojte misliti da je naš razgovor završen, ali večeras vas više nećemo uznemiravati.“

Uhvatio je jedva potisnut odsjaj iznenađenja na mom licu i to mu je, iz nekog razloga, očigledno prijalo. Možda mu je bilo dovoljno da zna da verujem da sam osuđena na propast. Bio je pametan, taj nemački oficir. Pametan i suptilan. Moraću da budem na oprezu.

„Idemo.“

Vojnici se okrenuše, slepo poslušni kao i uvek, i zamarširaše ka parkiranim vozilima, u uniformama obasjanim svetlošću farova. Krenuh niz hodnik da ispratim komandanta. Poslednje što sam čula bilo je kako naređuje šoferu da krene ka gradu.

Sačekali smo da se vojno vozilo udalji truckajući se niz izrovan drum. Elen je već počela da drhti. Pridigla se na noge, pritiskajući čelo napetim prebledelim prstima, čvrsto zatvorenih očiju. Orelijan je nezgrapno stajao pored mene, držeći Mimi za ruku, postidjen zbog svojih detinjastih suza. Čekala sam

da brundanje motora utihne, ali je vozilo i dalje zavijalo na padini, kao da je i ono služilo Nemcima samo zato što je moralo.

„Jesi li povređen, Orelijane?“, upitah, nežno mu opipavši glavu. Ranjavo meso i modrice. Kakvi to ljudi napadaju nenaoružane dečake?

Orelijan se žacnu. „Nije me bolelo“, reče. „Nisam se uplašio.“

„Mislila sam da će te uhapsiti“, prozbori moja sestra. „Da će nas sve pohapsiti.“ Pogled na nju ispuni me zebnjom: izgledala je kao da se tetura po rubu džinovskog ambisa. Slabašno se osmehnula, brišući oči i saginjući se da zagrlj svoju ćerkicu. „Luckasti Nemci. Baš su nas isprepadali, zar ne? I luckasta mama, plašljiva kao zec.“

Devojčica se zagleda u majku, tiha i dostojanstvena. Sve češće sam se pitala da li ću ikada više videti Mimi kako se smeje.

„Ah, izvinite... dobro mi je“, nastavi Elen. „Hajdemo unutra. Ušparali smo malo mleka za tebe, Mimi. Sad ću ga podgrejati.“ Obrisala je ruke o okrvavljenu spavačicu i krenula da uzme bebu iz mog naručja. „Hoćeš da uzmem Žana?“

Počeh grčevito da se tresem, kao da sam tek sada shvatila koliko je trebalo da se uplašim. Noge mi zaklecaše, kao da mi je sva snaga naprasno iscurila na kaldrmu. Osetih očajnički poriv da sednem. „Da“, rekoh. „Mogla bi da ga uzmeš.“

Sestra ispruži ruke i ispusti slabašan vrisak. Ugneždjena među ćebadima, tako brižljivo umotana da je noćni vazduh jedva uspevao da je okrzne, napolje proviri ružičasta dlakava praseća njuška.

„Žan spava na spratu“, rekoh, pridržavši se rukom za zid dok sam se uspravljala.

Orelijan se zapilji preko njenog ramena. Svi su blenuli u zamotuljak.

„*Mon Dieu.*“

„Je l' mrtvo?“

„Samo je omamljeno. Setila sam se da je u tatinom kabinetu ostala bočica hloroforma, iz onih dana kad je sakupljao leptire. Mislim da će se probuditi. Ali moramo da pronađemo novo skrovište pre nego što se Nemci vrate. Znaš da će se vratiti.“

Orelijan raširi usne u spori osmeh suštog zadovoljstva. Elen se sagnu ka Mimi, da joj pokaže komirano prase, i obe se ushićeno iskeziše. Elen je pipkala praseću njušku i šljapkala se po obrazu, kao da još nije mogla da poveruje koga drži u naručju.

„Izašla si pred njih s tim prasetom? Došli su ovde zbog njega a ti si im ga ćušnula pravo pod nos? I još si im održala bukvicu što su banuli ovde da nas maltretiraju?“ Elenin glas bio je pun neverice.

„Držala si to prase Švabama ispred nosa“, prozbori Orelijan tonom u kome je naprasno oživela ona dečačka drskost. „Ha! Gurnula si im to prase pravo pod njušku!“

Džodžo Mojes

Sela sam na kaldrmu i počela da se smejem. Smejala sam se sve dok mi se koža nije naježila od zime i dok više nisam znala da li se smejem ili plačem. Moj mlađi brat uhvati me za ruku i nasloni se na mene, možda zato što se plašio da ću dobiti napad hysterije. Imao je četrnaest godina i ponekad se ponašao kao narogušeni muškarac, a ponekad kao dečkić koji vapi za utehom.

Elen se još rvala sa svojim mislima. „Da sam znala...“, promuca. „Otkud ti takva hrabrost, Sofi? Moja sestra! Kada si postala takva? Dok smo bile devojčice, bila si kao mišić. Kao mali plašljivi mišić!“

Mislim da ni sama nisam znala odgovor.

A onda, kad smo se konačno vratili u kuću, dok je Elen pristavljala lonče s mlekom na vatru, a Orelijan umivao svoje siroto izubijano lice, zastadoh pred portretom.

Ta devojka, devojka kojom se Eduar oženio, zurila je u mene sa izrazom koji više nisam mogla da prepoznam. On je to primetio u meni mnogo pre ostalih: osmeh koji govori o nekom pritajenom znanju, o zadovoljstvu primanja i davanja. Osmeh koji govori o ponosu. Dok su njegovi prijatelji iz Pariza uporno ponavljali kako ne shvataju zašto se zaljubio baš u mene – običnu prodavačicu – on se samo osmehivao, jer je još tada mogao da nazre to u meni.

Nikad nisam saznala da li je shvatao da je to *nešto* bilo tu samo zbog njega.

Dok sam stajala pred portretom, nakratko sam uspela da se prisetim kako sam se osećala dok sam bila ta devojka, oslobođena gladi i straha, zaokupljena samo dokonim razmišljanjem o tome kako da ugrabim još neki intiman trenutak sa Eduarom. To me je podsetilo da je na ovom svetu još bilo mesta za lepotu, da su nekad postojale umetnost, radost i ljubav, koje su ispunjavale moj svet i život, još nešto osim straha, čorbe od koprive i policijskog časa. U izrazu svog lica mogla sam da nazrem njegov odraz. I tada sam shvatila šta sam upravo učinila. On me je podsećao da je u meni ostalo dovoljno snage da nastavim da se borim.

Jednog dana kada mi se vratiš, Eduare, zarekoh se u sebi, ponovo ću biti ona devojka koju si naslikao.

Do ručka se priča o bebi-prasetu proširila po čitavom Sen Peronu. Bujica mušterija nadirala je ka *Kok ružu*, mada nismo mogli da im ponudimo skoro ništa osim kafe od cikorije. Isporuke piva postale su retke i sporadične, a u podrumu smo imali samo nekoliko papreno skupih flaša vina. Bili smo zapanjeni brojem ljudi koji su nam banuli pred prag samo zato da nam požele dobar dan.

„I još si mu očitala bukvicu? I rekla mu da vas ostavi na miru?“ Stari Rene kliberio se u brk, stiskajući naslon stolice i plačući od smeha. Već četvrti put zaredom tražio je da čuje tu priču, a Orelijan ju je svakog puta sve više kitio, dok u završnoj verziji nije lično najurio nemačkog komandanta mašući isukanom sabljom dok sam ja vikala: *Der Kaiser ist Scheiss!*

Krišom se osmehnuh sestri, koja je čistila pod kafea. Nije mi smetalo to preterivanje. U našem gradiću je u poslednje vreme bilo malo povoda za slavlje.

„Moramo da pripazimo“, rekla je Elen kada je Rene otišao, podigavši šešir u znak pozdrava. S praga smo posmatrale kako starac zastaje pored pošte da obriše suzne oči, potresen novim napadom euforije. „Ta priča je već predaleko stigla.“

„Niko ništa neće reći. Svi mrze Švabe.“ Slegla sam ramenima. „Osim toga, svi žele parče svinjetine. Sumnjam da će nas neko ocinkariti pre nego što se domogne svog sledovanja.“

Rano ujutru prase je bilo diskretno prebačeno u komšiluk. Pre nekoliko godina, dok je stare pivske bačve pretvarao u drva za ogrev, Orelijan je otkrio da se između našeg vinskog podruma i podruma naših suseda Fuberovih nalazio samo jednoslojni zid od cigle. U saradnji s Fuberovima, pažljivo smo uklonili nekoliko cigala, napravivši rutu za bekstvo u slučaju nužde. Onomad, kada su Fuberovi pružili utočište jednom mladom Englezu i kada su Nemci u suton nenajavljeno banuli pred njihov prag, madam Fuber je zdušno zamajavala nemačkog oficira, praveći se da ne razume njegova naređenja, kako bi mladi Englez mogao da se odšunja do podruma i pređe na našu stranu zida. Nemci su prevrnuli čitavu kuću, pretraživši čak i podrum, ali pod prigušenom svetlošću nisu primetili sumnjive šupljine na malteru na tom delu zida.

To je bila priča naših života: sitne pobune, sićušne pobede i kratkotrajna šansa da svoje tlačitelje izložimo ruglu. Mali plutajući čamci nade sred ogromnog mora neizvesnosti, nemaštine i straha.

Džodžo Mojes

„Znači, upoznali ste novog komandanta?“ Gradonačelnik je sedeo za stolom pored prozora. Kada sam donela kafu, pokazao mi je da se spustim na susednu stolicu. Često sam razmišljala da je njegov život nakon okupacije postao nepodnošljiviji od života ostalih stanovnika Sen Perona: on je vodio neprestane pregovore s Nemcima, pokušavajući da ih ubedi da gradu pruže ono što mu je neophodno, a Nemci su ga povremeno držali kao taoca, kako bi primorali neposlušne građane da se povinuju njihovoj volji.

„Nismo se formalno upoznali“, odgovorih, spustivši šolju na sto.

On se diskretno nagnu preko stola, snizivši glas. „Her Beker je prebačen u Nemačku. Sada upravlja kaznenim logorom. Očigledno su primetili neke nedoslednosti u njegovim finansijskim izveštajima.“

„To me uopšte ne čudi. On je valjda jedini čovek u okupiranoj Francuskoj koji je u poslednje dve godine udvostručio svoju težinu.“ To sam rekla u šali, ali su moja osećanja povodom njegove prekomande bila protivrečna. S jedne strane, Beker je bio previše krut i previše strog u kažnjavanju, valjda zbog nesigurnosti i straha da bi njegovi vojnici u suprotnom mogli da ga okarakterišu kao slabića, ali je istovremeno bio i glup – glup i slep za pritajeni otpor koji su pružali stanovnici naše varoši – da bi stvarao i održavao veze koje su mogle da pomognu ostvarenju njegovih ciljeva.

„I kako vam izgleda?“

„Mislite, novi komandant? Ne znam ni sama. Mogao je da nam zapadne i neko gori. Nije nam poharao kuću, što bi Beker verovatno učinio, tek koliko da demonstrira moć. A opet...“ Zamišljeno sam zbrčkala nos. „Ovaj je pаметan. Moraćemo da budemo još oprezniji.“

„Kao i uvek, madam Lefevr, naša stanovišta se savršeno poklapaju.“ Osmehnuo se, ali ne očima. To me nateralo da se prisetim vremena kada je naš gradonačelnik bio bućni veseljak, čuven po svojoj dobrodušnosti: njegov glas bio je najgromkiji na svakom gradskom skupu.

„Da li vam nešto stiže ove nedelje?“

„Mislim da ćemo dobiti nešto slanine. I kafe. I sasvim malo putera. Nadam se da ćemo danas dobiti spisak s tačnim sledovanjem.“

Oboje se zagledasmo kroz prozor. Stari Rene stigao je do crkve. Zastao je da popriča sa sveštenikom. Nije bilo teško pogoditi o čemu su razgovarali. Kada je sveštenik prasnuo u smeh i kada se Rene po četvrti put uhvatio za stomak, nisam mogla da potisnem kikut.

„Jeste li dobili neke vesti od muža?“

Ponovo se okrenuh ka gradonačelniku. „Ne, ništa... još od one dopisnice iz avgusta. Tada su bili blizu Amjena. Nije mi mnogo rekao.“ *Mislim na tebe po vasceli dan i noć*, pisao je Eduar svojim lepim zaokrugljenim rukopisom. *Ti si moja zvezda vodilja u ovom sumanutom svetu*. Kada sam dobila tu dopisnicu, dve noći nisam mogla oka da sklopim od brige, sve dok Elen nije natuknula

Ne oklevaj ni tren

da se izraz „sumanutu svet“ takođe mogao primeniti na svet u kome ljudi preživljavaju na crnom hlebu, koji je tako tvrd da moraš da ga sečeš satarom, i svet u kojem civili moraju da kriju prasiće u furuni za hleb.

„Moj najstariji sin ne javlja se već tri meseca. Poslednje pismo poslao nam je dok su napredovali ka Kambreu. Kako je rekao, moral im je bio na zavidnom nivou.“

„Nadam se da je još tako. Kako je Luiza?“

„Nije loše, hvala na pitanju.“ Gradonačelnikova najmlađa kći bila je rođena s mišićnom atrofijom. Slabo je napredovala, a mogla je da jede samo određene namirnice; čak i sada, u dvanaestoj godini, često je bivala bolesna. Svi žitelji naše varoši trudili su se da joj pomognu koliko god mogu. Ako bi se neko domogao mleka ili sušenog povrća, deo tog blaga obavezno je prosleđivan do gradonačelnikove kuće.

„Kada ponovo ojača, recite joj da se Mimi stalno raspituje za nju. Elen joj šije lutku koja će biti ista kao Mimina. Biće kao sestre.“

Gradonačelnik je potapša po ruci. „Vi i vaša sestra ste tako ljubazne. Zahvaljujem Bogu što ste se vratili ovamo, iako ste mogle da ostanete na bezbednom, u Parizu.“

„Ma pustite to. Ko može da garantuje da Švabe uskoro neće marširati i Jelijskim poljima? Osim toga, nisam mogla da ostavim Elen da se sama snalazi.“

„Ona ovo ne bi mogla da preživi bez vas. Izrasli ste u tako finu mladu damu. Boravak u Parizu vam je očigledno prijao.“

„Da. Tamo sam upoznala svog muža.“

„Neka ga Bog čuva. I njega i sve nas.“ Raširivši usne u osmeh, gradonačelnik stavi šešir na glavu i ustade sa stolice.

Sen Peron, gde je porodica Beset već generacijama upravljala hotelom *Kok ruž*, među prvima je pao u nemačke ruke u jesen 1914. godine. Pošto su nam roditelji odavno umrli, a muževi završili na frontu, Elen i ja odlučile smo da nastavimo da vodimo hotel. Nismo bile jedine koje su na sebe preuzele muške poslove: žene su sada stale na čelo prodavnica, lokalnih farmi i škola, uz pomoć staraca i nejakih dečaka. Do 1915. godine, u gradu nije ostao skoro nijedan muškarac.

Prvih nekoliko meseci smo dobro poslovale, zahvaljujući francuskim vojnicima koji su bili u tranzitu i Britancima koji su išli za njima. Još smo imale dovoljno hrane, vojnici su ponosno marširali, praćeni muzikom i klicanjem, i većina je verovala da će rat, u najgorem slučaju, biti gotov u roku od nekoliko meseci. Doduše, mogli smo da naslutimo užase koji su se dešavali stotinak kilometara dalje: davali smo hranu belgijskim izgnanicima koji su tumarali kroz varoš vukući se pored rasklimanih kola, na koja su spakovali svoju ubogu

Džodžo Mojes

imovinu; neki su i dalje nosili odeću i papuče u kojima su napustili svoje domove. Povremeno, kada bi vetar zaduavao sa istoka, u daljini smo čuli prigušeno gruvanje topova. Pa ipak, mada smo znali da je rat na pomolu, retko ko je verovao da bi Sen Peron, naš ponosni mali grad, mogao da se pridruži varošima koje su pale pod nemačku vlast.

Dokaz naše zablude došao je jednog mirnog i hladnog jesenjeg jutra, prćen artiljerijskom paljbom, kada su madam Fužer i madam Deren u šest sati i četrdeset pet minuta krenule u svoju redovnu šetnju do pekare i ostale na mestu mrtve, ustreljene kao glineni golubovi dok su prelazile preko gradskog trga.

Prenuta bukom, brzo sam razmakla zavese. Trebalo mi je vremena da pojmmim prizor koji sam ugledala: dve žene od sedamdeset i kusur godina, udovice i prijateljice koje su se poznavale praktično čitavog života, ležale su opružene na pločniku, sa zgužvanim maramama i izvrnutim korpama pored nogu. Lepljiva crvena lokva širila se oko njihovih tela u gotovo savršenom krugu, kao da je iz istog izvora.

Nemački oficiri kasnije su tvrdili da su se obreli pod snajperskom vatrom i da su to učinili u znak odmazde. (Očigledno su vrteli istu priču u svakoj osvojenoj varoši.) Ako su želeli da izazovu ustanak u gradu, nisu mogli da odaberu bolji način nego da ubiju te dve starice. Međutim, nisu se zaustavili na tome. Zapalili su naše ambare i srušili statu gradonačelnika Leklera. Dva deset četiri sata kasnije, promarširali su u borbenom poretku niz glavnu ulicu, sa *pikelhaube*, šiljatim šlemovima, koji su svetlucali pod zubatim suncem, dok smo mi stajali ispred svojih kuća i radnji, zanemeli od šoka. Naredili su šačici preostalih muškaraca da izađu napolje, kako bi mogli da ih prebroje.

Lokalni trgovci zatvorili su prodavnice i tezge, odbivši da služe neprijatelju. Većina je u kući imala zalihe hrane. Znali smo da će nam to biti dovoljno da opstanemo. Valjda smo verovali da će Nemci, suočeni s tako beskompromisnim stavom, dići ruke i nastaviti dalje, ka nekoj drugoj varoši. Ali tada je komandant Beker objavio da će svaki trgovac koji u normalno radno vreme bude nastavio sa štrajkom biti streljan. Jedna za drugom, lokalne radnje su počele da se otvaraju: *boulangerie*, *boucherie**, pijačne tezge, pa čak i *Kok ruž*. Naša mala varoš vratila se pod prinudom sumornom buntovničkom životu.

A sada, osamnaest meseci kasnije, ostalo je malo toga što bi se moglo kupiti. Sen Peron beše odsečen od svog okruženja i lišen bilo kakvih vesti. Grad je zavisio od neredovnih isporuka, koje su povremeno, kada je crna berza radila, bile dopunjavane skupom švercovanom robom. Ponekad nam je bilo teško da poverujemo da je Slobodna Francuska uopšte znala za naše patnje. Samo su Nemci dobro jeli. Njihovi konji – to jest naši konji – bili su fino podgojeni i istimareni. Oni su jeli drobljenu pšenicu, koja je trebalo da završi u

* Fr. *pekara; mesara*. (Prim. prev.)

našem hlebu. Nemci su upadali u naše podrume s vinom i uzimali hranu koja se proizvodila na našim farmama.

Naravno, nisu uzimali samo hranu. Svake nedelje bi preteći zakucali na nečija vrata i zaplenili još stvari: čajne kašičice, zavese, servise za ručavanje, tiganje, čebad. Ponekad bi neki od oficira prvo došao u inspekciju, pribeležio šta se gde nalazi, a potom bi se vratio s preciznim spisikom stvari za zaplenu. Oštećenim vlasnicima davali su priznanice, koje su, navodno, mogli da zamene za novac, ali niko iz Sen Perona nikad nije upoznao nijednog srećnika koji je uspeo da unovči te papire.

„Šta to radiš?“

„Hoću ovo da premestim.“ Skinula sam portret koji je stajao u gostionici i prenela ga do hodnika u zadnjem delu kuće, daleko od radoznalih očiju.

„Ko je to?“, upitao je Orelijan dok sam kačila sliku, gurajući je levo-desno sve dok nije bila postavljena pod idealnim uglom.

„Kako ko? Pa ja!“ Okrenuh se ka njemu. „Zar ne vidiš?“

„Oh!“ Orelijan zbunjeno začkilji. Nije hteo da me uvredi: devojka sa te slike nije imala skoro nikakve sličnosti s tanušnom ozbiljnom ženom posivelog tena i obazrivi, umornih očiju, koja je svakodnevno zurila u mene iz ogledala. Trudila sam se da što ređe posmatram njen odraz.

„To je Eduar naslikao?“

„Da. Nedugo nakon našeg venčanja.“

„Nikad nisam video njegove slike. Nisam... nisam očekivao tako nešto.“

„Kako to misliš?“

„Pa... nekako je čudna. Mislim, boje su čudne. Išarao je tvoju kožu plavom i zelenom. Ljudi nemaju plavo-zelenu kožu! I deluje zamrljano. Vidiš, uopšte ne prati liniju.“

„Dodi ovamo, Orelijane“, dobacih krenuvši ka prozoru. „Pogledaj moje lice. Šta vidiš?“

„Grotesku.“

Morala sam da ga ćušnem. „Ne zezaj se. Hajde, dobro pogledaj. Koje boje mi je koža?“

„Bleda. Naprosto bleđa.“

„Pogledaj malo bolje – kožu ispod mojih očiju, udubljenja na grlu. Ne pričaj ono što očekuješ da vidiš, već stvarno pogledaj. A onda mi reci koje boje vidiš.“

Orelijan se zagleda u moje grlo. Pažljivo je šarao pogledom preko mog lica. „Vidim plavu“, rekao je, „ispod tvojih očiju. Plavu i purpurnu. I, da... prugu zelene boje koja ti se spušta niz vrat. I narandžastu. *Alors* – zovi doktora! Imaš milion boja razmazanih po licu. Ti si klovn!“

Džodžo Mojes

„Svi smo mi klovnovi“, rekoh. „Samo što Eduar to vidi jasnije od ostalih ljudi.“

Orelijan otrča uz stepenište da ispita svoje lice pred ogledalom, unapred zabrinut zbog onih plavih i purpurnih mrlja, koje će nesumnjivo pronaći. Naravno, u to vreme mu nije trebalo naročito opravdanje za dreždanje pred ogledalom. Bio je zaljubljen u bar dve devojke pa je dosta vremena provodio brijujući meku mladalačku kožu očevom tupom starom britvom u jalovom pokušaju da se što pre pretvori u zrelog muškarca.

„Divna je“, prozbori Elen, odmakavši se za nekoliko koraka da bolje osmotri sliku. „Ali...“

„Ali šta?“

„Rizično je da stoji na zidu. Kada su upali u Lil, Nemci su spalili sva umetnička dela koja su smatrali subverzivnim. Eduarova slika je... drugačija. Otkud znaš da je neće uništiti?“

Elen je brinula. Brinula je zbog Eduarovih slika i temperamenta našeg brata. Brinula je zbog pisama i dnevnika što sam ga vodila na listovima papira koje sam skrivala u pukotinama između greda. „Hoću da bude ovde, gde mogu da je vidim. Ne brini. Ostale slike su na sigurnom, u Parizu.“

Elen nije delovala ubeđeno.

„Treba mi malo boje, Elen. Treba mi života. Neću da gledam u Napoleona i tatine glupave slike tugaljivih pasa. I neću da dopustim“, pokazah glavom ka prozoru, s koga smo videle nemačke vojnike koji su pušili pored gradske fontane, „da oni određuju u šta smem da gledam u svojoj kući.“

Elen odmahnu glavom, kao da je zaključila da je besmisleno raspravljati se s budalom. Potom krenu ka gostionici da posluži madam Luvje i madam Diran, koje su, uprkos čestim opaskama da moja kafa od cikoriije ima ukus kao da je točim iz slivnika, došle da čuju priču o bebi-prasetu.

Elen i ja smo te večeri spavale u istom krevetu, ušuškavši Mimi i Žana između sebe. Ponekad je bilo tako hladno, čak i u oktobru, da smo strepele da će se mališani smrznuti u pidžamama, pa smo spavali šćućureni jedni uz druge da se zagrejemo. Bilo je kasno, ali znala sam da je moja sestra budna. Mesečina se slivala kroz prorez između zavesa. Primetih da su joj oči širom otvorene, fiksirane na neku udaljenu tačku. Sigurno se pitala gde se u tom trenutku nalazio njen muž, da li mu je toplo i spava li u nekoj kući, kao nas dve, ili se smrzcava u rovu, zureći u isti taj mesec.

Iz daljine je dopirala prigušena tutnjava, svedočeći da se tamo negde vođio ljuti boj.

„Sofi?“

„Molim?“ Govorile smo jedva čujnim šapatom.